

Ю.М. Бабіч

(дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства
ВДУ імя П.М. Машэрава)

КУЛЬТУРНА-МАРКІРАВАНАЯ ЛЕКСІКА Ў СУЧАСНЫМ ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫМ ДЫСКУРСЕ

Лексічны склад сучаснай беларускай мовы няспынна папаўняецца. Важную ролю ў гэтым працэсе адыгрываюць сродкі масавай інфармацыі, дзе кожнае слова, асабліва з адценнем навізны, міжволі прыцягвае ўвагу чытача, змушае рэцыпіента да актывізацыі яго кагнітыўнай актывнасці.

У сённяшніх умовах наша грамадства існуе паміж дзвюма культурнымі плоскасцямі – уласнабеларускай і рускай. Гэта знаходзіць сваё самае непасрэднае адлюстраванне ў мове, уплываючы на фарміраванне нацыянальнага менталітэту ці прынамсі асобных яго элементаў. Таму паступова на першы план у публіцыстычным дыскурсе выходзяць культурна-маркіраваныя лексемы, што адлюстроўваюць і шматвяковае духоўнае багацце этнасу, і актуальныя новыя катэгорыі. А гэта, у сваю чаргу, спрыяе замацаванню ў свядомасці важных кампанентаў нацыянальнай моўнай карціны свету.

У сучасным публіцыстычным дыскурсе мы ўсё часцей фіксуем мікракантэксты, у якіх якраз і ўжываюцца лексемы з падобным патэнцыялам, што самым непасрэдным чынам уплывае на агульны характар успрымання інфармацыі. Асабліва багаты матэрыял для аналізу даюць, бадай, самыя папулярныя беларускамоўныя выданні – “Наша ніва” і “Звязда”. У названых крыніцах нярэдка ў межах аднаго мікракантэксту выкарыстоўваюцца, скажам, па дзве, а часам і па тры лексічныя адзінкі з выразнай сваямоўнай маркіроўкай. Прывядзём для ілюстрацыі некалькі прыкладаў: ...***Заўзятары** пацягнуліся да “Мінск-Арэны”, каб ускласці там кветкі ў памяць аб гульцах “Лакаматыва”* (Наша ніва, 14.09.11); ***Зніжкам** кожны рады. Асабліва на **Каляды*** (Звязда, 30.11.11); ***Гуртам** лягчэй і **зніжку** выбіваць* (Наша ніва, 30.11.11); ***Кіроўца**, пазбаўлены правоў, збіў насмерць двух **мінакоў*** (Наша Ніва, 25.01.12); *Тутэйшая евангельская царква штогод ладзіць **летнікі** з удзелам соцень **маладзёнаў*** (Наша ніва, 7.11.12); *Узялі напракат вясельную сукенку, **замовілі кавярню** для самых блізкіх і сяброў* (Звязда, 24.11.12); *Дзёрзкі налёт на краму: з **выбухоўкай** і ў **бронекамізэльцы*** (Наша ніва, 5.11.14); ***Кавярня** ў былой **стайні*** (Звязда, 9.08.18); *У меню ёсць і **халодныя закускі**, і **салаты**, **першыя і другія стравы**, **гарніры**, **торты** і **марозіва**, **кава**, **гарбата** і **алкагольныя напоі*** (Наша ніва, 27.01.16). Вылучаныя тлустым у прапанаваных мікракантэкстах словы з рознай частотнасцю выкарыстоўваюцца ў сучаснай літаратурнай мове, але ўсе яны валодаюць вялікім этнамоўным, лінгвакультурным зместам. Увядзенне ў публіцыстычны дыкурс

падобных лексем не проста робіць выказванне больш беларускім, “сваім”, але і істотна ўплывае, скажам так, на вектар успрымання канкрэтнай інфармацыі. Гэта асабліва вразна бачна пры супастаўленні пададзеных фрагментаў з іх магчымымі, верагоднымі дублетамі – традыцыйнымі, звыклымі, штампаванымі, якія па сваёй сутнасці адлюстроўвалі б чужы, небеларускі характар мыслення. Можна сказаць, што наступныя варыянты выказванняў – найбольш верагодныя – былі б проста перакладзеныя з рускай мовы: *Балельшчыкі пацягнуліся да “Мінск-Арэны”, каб ускласці там кветкі ў памяць аб іграках “Лакаматыва”*; *Скідкам кожны рады, асабліва на Раждэжаство*; *Вадзіцель, пазбаўлены правоў, збіў насмерць двух прахожых*; *Тутэйшая евангельская царква штогод ладзіць лагеры з удзелам соцень маладых людзей*; *Узялі напрат вясельную сукенку, заказалі кафэ для самых блізкіх і сяброў*; *У меню ёсць і халодныя закускі і салаты, першыя і другія стравы, гарніры, торты і марожанае, кава, чай і алкагольныя напіткі*.

Так, сэнс кожнага тэкставага фрагмента ў цэлым будзе зразумелы рэцыпіенту ў абодвух выпадках. Але падобныя сінанімічныя рэпрэзентанты могуць разглядацца не толькі як прыклады лексічнай варыянтнасці, але і як праяўленне адмысловай дыферэнцыяцыі паводле стылістычна-прагматычнага складніка. Гэта становіцца асабліва бачным пры супастаўленні такіх лексем з іншымі, сінанімічнымі, але не надзеленымі багатым этнамоўным патэнцыялам (як і было паказана намі вышэй). Таму іх культурная канатацыя (тэрмін В. Тэлія) істотна адрозніваецца. Напрыклад, у прапанаваным раней мікракантэксце *Кіроўца, пазбаўлены правоў, збіў насмерць двух мінакоў* надзвычай выразна выяўляецца спецыфічна беларускае ўспрыманне вылучаных элементаў тэкставай мікраструктуры. *Кіроўца* – ад *кіраваць*, бо транспартным сродкам *кіруюць*, а не *водзяць* яго (як у рускай культурнай традыцыі). *Вадзіць* можна дзіць за руку ці алоўкам па паперы. Тое ж і з назоўнікам *мінак*: той, хто праходзіць міма, мінае. Тут неабходна памятаць, што семантычныя сістэмы розных моў, няхай і блізкароднасных, утрымліваюць лексічныя кампаненты, якія не супадаюць паводле сваёй унутранай формы, сімвалічнага патэнцыялу і семіятычных уласцівасцяў. “Мовы... даюць нам розныя спосабы мыслення і ўспрымання, – слухна заўважае вядомы расійскі лінгвіст М. Гарбоўскі. – Розныя мовы – гэта зусім не розныя абазначэнні адной і той жа рэчы, а розныя бачанні яе” [1, с. 349]. Таму вобразны і прагматычны складнікі тэксту (ці мікракантэкссту) становяцца цалкам зразумелымі толькі прадстаўнікам адпаведнай нацыянальна-культурнай супольнасці, іншымі словамі, толькі носьбітам канкрэтнай мовы, якія ў поўнай меры валодаюць адметнай, нацыянальна-маркіраванай лексікай. Бо ў мове “дзеінічаюць творчыя першасілы чалавека, яго глыбінныя магчымасці, існаванне і прыроду якіх немагчыма зразумець, але нельга і адмаўляць”, – падкрэслівае В. фон Гумбальт [2, с. 143].

У стварэнні культурна-маркіраванага кантэксту важную ролю адыгрываюць і экстралінгвістычныя фактары, што самым непасрэдным чынам уплывае на фарміраванне ўнікальнай канцэптэуальнай мадэлі свету. Згаданая намі вышэй вядомая расійская даследчыца В. Тэлія сцвярджае, што мова праз сваю сістэму значэнняў і асацыяцый падключаецца да канцэптэуальнай мадэлі свету, афарбоўваючы яе ў нацыянальна-культурныя колеры. І тады культурна-значная інфармацыя вельмі цесна знітоўваецца з планам зместу моўных адзінак, найперш з планам зместу культурна-маркіраваных лексем. Як, напрыклад, у наступных фрагментах з публіцыстычнага дыскурсу папулярных беларускіх медыяў: *Строй створаны з адмысловага матэрыялу, здольнага змяняць колер у залежнасці ад настрою чалавека* (Звязда, 14.11.13); *У той дзень, калі ў метро шукалі выбухоўку, у Смалявічах адбыўся ператрус на лецішчы...* (Наша ніва, 12.03.14); *Таксама гледачоў чакаюць новыя рубрыкі і гасці – беларускія знаньня спартоўцы і лекары* (Наша ніва, 12.03.14). Кожны носьбіт беларускай мовы можа па-свойму ставіцца да выкарыстання слоў *строй, адмысловы, выбухоўка, ператрус, лецішча* і г. д. Кожны можа мець уласнае ўяўленне пра мэтазгоднасць іх ужывання ў штодзённай камунікацыі, тым больш у публіцыстычным тэксце. Але гэта не галоўнае. Урэшце мова з цягам часу сама пазбавіцца ад таго, што не прыжылося, і, наадварот, замацуе тое, што будзе выкарыстоўвацца рэгулярна і ў розных сітуацыях маўлення. У нашым выпадку вельмі важна, што адметныя, культурна-маркіраваныя словы актыўна ўжываюцца айчыннымі СМІ. Гэта дазваляе гаварыць пра пэўную тэндэнцыю, нават заканамернасць у арыентацыі на нацыянальна афарбаваныя лексічныя рэсурсы, а не пра выпадковыя, адзінкавыя выпадкі, зафіксаваныя толькі ў асобных публікацыях. Тут назіраецца выразнае адлюстраванне ў значэнні канкрэтнага слова-неалагізма пэўнага комплексу прыметаў прадмета або з’явы навакольнай рэчаіснасці, што ў іншых выпадках можа перадавацца цэлым спалучэннем ці нават сказам. Гэта значыць, праяўляецца нацыянальная спецыфіка ўспрымання і трактоўкі з’яў і паняццяў.

Праведзенае намі даследаванне паказвае, што апошнім часам у мове беларускіх сродкаў масавай інфармацыі ўсё часцей сталі ўжывацца культурна-маркіраваныя словы, лексемы з выразнай нацыянальна-культурнай спецыфікай. Падобныя лексічныя адзінкі, асабліва калі ў межах мікракантэксту іх дзве ці нават больш, на падсвядомым узроўні ўспрымаюцца адразу ж як элемент адмысловых ментальных сутнасцяў і асаблівым чынам уздзеіваюць на яго кагнітыўны апарат. Словы з адметнымі культурна-спецыфічнымі значэннямі адлюстравваюць не толькі лад жыцця, уласцівы пэўнай моўнай супольнасці, але і лад мыслення (А. Вяжбіцка, С. Тэр-Мінасава). У аснове семантычных сістэм розных моў, у тым ліку і блізкароднасных (у нашым выпадку – беларускай і рускай, якія існуюць у грамадстве паралельна), знаходзяцца паняццевыя крытэрыі,

сфарміраванья ў сьвядомасці прадстаўнікоў адпаведнай лінгвакультурнай традыцыі. Вывучэнне і разуменне гэтых лінгвістычных асаблівасцяў бачыцца надзвычай важнай задачай, вырашэнне якой істотна паспрыяе ў фарміраванні моўнай сьвядомасці і ў павышэнні агульнай культуры грамадства. Таму самая пільная ўвага павінна надавацца даследчыкамі мове сродкаў масавай інфармацыі як крыніцы ўзбагачэння нашай мовы новымі культурна-маркіраванымі лексічнымі адзінкамі.

Літаратура

1. Гарбовский, Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004.
2. Гумбольдт, В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М., 1984.

Т.С. Бабровіч

(выкладчык кафедры беларускага і рускага мовазнаўства
БДПУ імя М. Танка)

АНАМАСІЯЛАГІЧНЫ АСПЕКТ ВЫВУЧЭННЯ БУДАЎНІЧАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Вывучэнне тых ці іншых моўных з’яў у анамасіялагічным плане азначае, што ў цэнтры ўвагі знаходзіцца пытанне аб тым, як звязаны гэтыя з’явы з абазначэннем акаляючай нас рэчаіснасці, з выбарам і стварэннем назваў для асобных яе фрагментаў. Анамасіялагічны падыход азначае таксама вывучэнне намінацыйных функцый саміх аналізуемых адзінак, г. зн. іх непасрэднай ролі ў працэсах намінацыі [1, с. 5].

У асобны раздзел мовазнаўства анамасіялогія пачала вылучацца ў другой палове XX стагоддзя ў сувязі з развіццём агульнай тэорыі мовазнаўства, удасканаленнем прынцыпаў сістэмнага аналізу намінацый. Даследаванню розных анамасіялагічных аспектаў прысвечаны працы Ю.Д. Абрэяна, Н.Д. Аруцюнавай, В.У. Вінаградава, Ю.М. Каравулава, А.С. Кубраковай, А.А. Уфімцавай, Ф.П. Філіна, Д.М. Шмялёва і інш. За апошнія дзесяцігоддзі павялічылася колькасць работ, прысвечаных розным праблемам у анамасіялогіі, якія носяць як навукова-тэарэтычны, так і навукова-практычны характар, беларускіх лінгвістаў А.А. Крывіцкага, Т.Р. Трафімовіч, М.М. Міхалевіч, А.А. Кажэўнікавай, А.У. Ксяндзовай.

Вывучэнне будаўнічых тэрмінаў у анамасіялагічным напрамку з’яўляецца актуальным і перспектыўным, таму што дазваляе адлюстравіць фактары, якія з’яўляюцца важнымі для усёй моўнай сістэмы. Як адзначае В.Г. Гак, у тэрміналогіі “мы сустракаемся з найбольшай ідэнтычнасцю выражаемых паняццяў, а г. зн. фармальныя разыходжанні ў спосабах наймення з’яўляюцца найбольш паказальнымі” [3, с. 32].